

Dr hab. Anna Dymmel, prof. UMCS
Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego (6)		
Wpłynęło do WF	27-09-2022	Załącznik
Wpl. do akt. proc.		Symbol
Znak		

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani magister Anny Lubińskiej *Książka i biblioteka w wybranych pracach Umberto Eco. Studium bibliologiczne* napisanej pod opieką promotorską dr hab. Bożeny Koredczuk, prof. UW. r.

Ocena wyboru tematu

Umberto Eco i jego twórczość niewątpliwie należą do szczególnie znaczących dla humanistyki i kultury drugiej połowy XX wieku i początków drugiego tysiąclecia. Działalność naukowa włoskiego erudyty obejmowała rozległy okres począwszy od połowy XX wieku po czasy nam współczesne. Podobnie rozpoczęta później kariera jako pisarza bestsellerowych powieści trwała do chwili śmierci w 2016 r. Wszechstronność zainteresowań, solidna wiedza i znajomość wielu obszarów nauki powodowały, że określany jest jako semiotyk, filozof, mediewista, bibliolog, jako wykładowca, światowej sławy pisarz, publicysta, wydawca i bibliofil oraz ogólnie jako intelektualista. Mimo dość licznych opracowań podejmowanych przez przedstawicieli różnych dyscyplin, dotyczących koncepcji naukowych lub wizji literackich włoskiego erudyty, jak do tej pory, brakowało całościowego ujęcia poglądów odnoszących się do dwóch ważnych dla kultury zjawisk, tj. książki i biblioteki, które zarazem zajmowały istotne miejsce w jego twórczości. Tymczasem wpływ, jaki wywierał jako uczestnik i niejednokrotnie inspirator nowych prądów w nauce i literaturze, każe zwrócić uwagę na tę wyjątkową postać. Autorka przyjmując perspektywę bibliologiczną wydobyła i zanalizowała wypowiedzi Eco dotyczące wybranych zjawisk, tym samym wypełniając dotkliwą lukę w dotychczasowym stanie badań. Doktorantka, zgodnie z założeniami bibliologii, skoncentrowała się na zagadnieniach dotyczących książki i biblioteki pojawiających się w wybranych dziełach włoskiego uczonego. Książka jako główny przedmiot badań bibliologicznych również w twórczości Eco pojmowana była jako przedmiot materialny i zarazem zawartość treściowa. Wzbudzała zainteresowanie w kontekście rozwoju nowych środków przekazu, skłaniając badacza do analiz dotyczących jej społecznego funkcjonowania w dobie współczesnej i kierunków rozwoju. Podobnie ważny głos dotyczył biblioteki, jej historii i roli w epoce rozwijającej się sieci i społeczeństwa informacyjnego. Wybór tematu należy zatem uznać za szczególnie zasadny i ważny na gruncie polskich badań bibliologicznych. Postawiony problem badawczy jest oryginalny i interesujący poznawczo.

Konstrukcja rozprawy

Konstrukcja liczącej 368 stron rozprawy jest właściwa i logicznie uporządkowana. Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, niezbędnych wykazów, przydatnego indeksu osobowego. Podkreślić trzeba konsekwentną i wewnętrznie spójną kompozycję rozdziałów, chociaż w rozdziale czwartym zabrakło podsumowania całości.

Ocena merytoryczna rozprawy

Autorka, formułując temat zgodnie z regułami planowania przedsięwzięcia badawczego, we wstępie sprecyzowała tropy badawcze. Jej zamiarem było wydobywanie w twórczości U. Eco „implikacji bibliologicznych szczególnie związanych z książką i biblioteką, przy uwzględnieniu całej złożoności tej problematyki występującej na kartach jego dzieł, refleksja nad nimi i ich interpretacja” (s. 6).

Zasadniczy cel pracy, tj. przedstawienie sylwetki Eco i stworzenie spójnego wizerunku pasjonata i znawcy książek oraz przedstawienie poglądów Eco o charakterze bibliologicznym skupionych na roli książki w społeczeństwie, jej produkcji, gromadzeniu i przechowywaniu, został zrealizowany. We wspomnianej części pracy wyłożone zostały także założenia metodologiczne, dowodzące dojrzałości badawczej Autorki. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami uwzględniła szeroko pojęte aspekty życia książki, jej rolę w społeczeństwie i społeczne funkcje. Sprawnie zreferowała uwzględnioną problematykę badawczą, słusznie zaliczając do kwestii szczegółowych zagadnienia wybranych typów książek, ich roli w społeczeństwie informacyjnym, wpływu nowych form książki na jej postać tradycyjną, funkcjonowanie rynku wydawniczego w dobie współczesnej. Ponadto, zgodnie z przyjętą bibliologiczną perspektywą, do istotnych zaliczyła zagadnienia bibliotek przede wszystkim domowych, ponadto instytucjonalnych i literackich. Uwzględniła, co zasadne, wątki bibliofilskie i antykwaryczne obecne w licznych wypowiedziach znanego kolekcjonera książek i właściciela wyjątkowo bogatego księgozbioru.

Podstawę źródłową stanowiły wybrane liczne teksty autorstwa Umberto Eco należące do różnych odmian pisarskich. Były to prace naukowe, publicystyczne, eseistyczne, a także literackie, udostępnione polskiemu czytelnikowi w przekładach. Sporadycznie odwołała się Autorka do oryginalnych tekstów włoskich nie przetłumaczonych na język polski, ale przydatnych dla podjętego tematu. Korzystając z tekstów zróżnicowanych i rządzących się odmiennymi regułami, o odmiennym poetyce, czego Doktorantka jest świadoma, nie pominęła istotnych rozważań na temat walorów i ograniczeń literatury pięknej jako źródła do badań bibliologicznych. Te ważne kwestie przedstawiła, przechodząc do referowania stanu badań, ponadto powyższy wątek rozwinęła w kolejnych częściach rozprawy. Słusznie podkreśliła odmienną perspektywę metodologiczną w badaniach tekstu literackiego i naukowego, dostrzegła liczne interdyscyplinarne konteksty, w których sytuowały się badania nad poglądami erudyty. Doktorantka umiejętnie posłużyła się licznymi metodami: metodą bibliograficzną, biograficzną, metodą analizy tekstu literackiego, metodą analizy i krytyki piśmiennictwa.

Autorka w rozdziale pierwszym *Umberto Eco – życie i twórczość* (s. 31-87) sugestywnie i wieloaspektowo nakreśliła postać bohatera rozprawy, wydobywa i podkreśliła fakty z życia rodzinnego i zawodowego, które mogły mieć wpływ na późniejsze poglądy i twórczość Eco. Nie pominęła szczególnie interesującej dla bibliologów kwestii domowego księgozbioru włoskiego bibliofila jako warsztatu pracy naukowej i literackiej. Doktorantka uzupełniła swoje rozważania przydatnymi wykazami polskich wydań tekstów Eco: publicystycznych, naukowych i eseistycznych oraz narracyjnych. Z pewnością zarysowanie biografii włoskiego erudyty wymagało od Autorki umiejętności selekcji, z czego wywiązała się dobrze. Sygnalnie

wspomniła o dydaktycznej działalności Eco, która mogła być inspirująca dla jego twórczości, przypominając prowadzenie wykładów z historii książki i seminarium z edytorstwa (s.77). Można dodać, rozwijając ten wątek, o innych przypadkach pożytków z dydaktyki, w tym o doświadczeniach prowadzonych ze studentami np. w Centro di Semiotica w Urbino i na kolejnych seminariach na Uniwersytecie w Yale poświęconych lekturze i specyficie odbioru, o czym wspominał Eco we wstępie do *Lector in fabula*¹ i w innych pismach.

Autorka, porządkując problematykę badawczą podjętą w kolejnych częściach, odwołała się do tzw. uniwersum książki. Zgodnie z przyjętymi założeniami w rozdziale drugim *Książka – jej elementy i typy* (s.88-140) skupiła się na analizie wybranych elementów, którym włoski pisarz poświęcał więcej uwagi, co dało się zauważyć w świetle jego prac naukowych, eseistyki i publicystyki. Liczne wypowiedzi Eco skłoniły Autorkę do rozważenia poglądów dotyczących przedmów, które stanowią przedmiot zainteresowania literaturoznawców oraz edytorów i traktowane są jako element ramy wydawniczej. Włoski uczony, snując swoje rozważania, prezentował stosunek, jak sędzę, raczej niejednoznaczny do tej części książki, chociaż sam bywał autorem przedmów przede wszystkim do własnych dzieł. Badaczka uwzględniła także poglądy Eco dotyczące książki edukacyjnej, w tym przypadku podręcznika. Przemiany jakie zachodziły w edukacji wraz z rozwojem sieci skłaniały filozofa do licznych rozważań na temat losów tradycyjnych podręczników, do porównań tradycyjnego kodeksu i materiałów internetowych, co zostało wydobyte w rozprawie. Eco zwracał uwagę, co podkreśliła Autorka, na potrzebę nauki selekcyjonowania informacji, rozwiniętej w późniejszym okresie w ramach edukacji informacyjnej. Autorka zauważyła, że uwagi U. Eco odnosiły się do sytuacji pierwszej dekady XXI wieku, chociaż Jej zdaniem nie straciły na aktualności (s. 104). Jednak wobec dynamicznie zmieniającej się technologii i zmian w edukacji mają one po części już znaczenie historyczne, podobnie jak przywołane opracowania np. L. Hojnackiego o potrzebie wprowadzenia e-podręczników z 2013 r. (s. 104), czy też opracowania dotyczące stanu edukacji informacyjnej w polskich szkołach R. Piotrowskiej z 2011 r. We wspomnianym rozdziale znalazły się także istotne rozważania na temat książki literackiej, przede wszystkim w perspektywie koncepcji dzieła otwartego, teorii narracji i interpretacji. Autorka uwzględniła także zagadnienia literatury popularnej, którym autor *Imienia róży* poświęcał dużo uwagi i co korespondowało z definicją książki literackiej zamieszczoną w *Encyklopedii książki*. Autorka skupiła się na literaturoznawczych aspektach, czego, jak sędzę, nie mogła uniknąć, pokazując udział Eco w toczonym dyskursie na temat interpretacji dzieła sztuki począwszy od lat 60. XX wieku, rozwiniętym w opublikowanej 15 lat później pracy *Lector in fabula* i kolejnych tekstach. Słusznie zwróciła uwagę na koncepcje Czytelnika Modelowego, Czytelnika Empirycznego i postępującą emancypację odbiorcy, który pierwotnie postrzegany jako konstrukt wpisany w tekst, z czasem stawał się niemal pełnoprawnym uczestnikiem procesu komunikacyjnego i pragmatyka tekstu stawała się równorzędnym elementem badań. Jednocześnie podkreśliła ograniczenia interpretacyjne, jakie nakłada tekst, zdaniem Eco. Autorka, koncentrując się na literaturoznawczych odniesieniach, odnalazła także tropy bibliologiczne. Czytelnik rzeczywisty, co prawda opisywany za pomocą innych, pozaliterackich kategorii, stanowi bowiem istotny element

¹ U. Eco, *Lector in fabula*, Warszawa 1994, s.13.

procesu komunikacji za pomocą książki. Upomniałabym się o przywołanie rozważań dotyczących fazy odbioru i sposobów interpretacji Jacka Wojciechowskiego.

W kolejnych fragmentach podrzdziału Autorka prześledziła poglądy Eco na temat literatury popularnej. Emancypacja wytworów kultury masowej, popularnej, odejście od opozycji kultura wysoka-kultura niska i wartościującego spojrzenia z perspektywy kultury wysokoartystycznej spowodowały nobilitację przekazów pierwotnie określanych jako trywialne, brukowe, trzeciorzędne. Doktorantka omówiła podlegający stałej ewolucji zestaw cech i charakterystycznych zabiegów typowych dla literatury popularnej, decydujących o powodzeniu czytelniczym. Można też dodać kolejny argument mówiący o znaczeniu czytelnika, co wielokrotnie przywoływał Eco. Pisząc o oszalamiającym sukcesie wydawniczym bestsellerowej powieści Eugeniusza Sue *Tajemnice Paryża* pierwotnie wydawanej w odcinkach, wspominał o czynnym udziale czytelnika również w tworzeniu fabuły. Francuski pisarz zasypywany listami od czytelników pragnących poznać i ukierunkować losy bohaterów, wiedział czego oczekują nabywcy. Eco, analizując anatomie sukcesu pisarskiego i wydawniczego skonstatował: „Począwszy od tej chwili, jak zobaczymy, Sue nie pisze już *Tajemnic Paryża*, powieść pisze się sama we współpracy z czytelnikami”². Doktorantka zwróciła uwagę na specyficzną formę, tj. powieść w odcinkach, mogła jeszcze wyraźniej w tym miejscu wydobyć wielokrotnie podkreślany przez Eco wpływ przemysłu wydawniczego związany z produkcją, nakładami i rozpowszechnianiem popularnych powieści³.

Doktorantka poświęciła oddzielną część rozdziału powieści kryminalnej jako atrakcyjnej odmianie literatury łatwej w odbiorze, zarazem kontynuując rozważania na temat roli czytelnika i funkcji literatury popularnej. Przywołała wybrane opracowania, w dużej mierze literaturoznawcze, odwołała się też do badań nad kulturą popularną i do koncepcji Johna Caweltiego.

Rozdział trzeci *Książka w systemie komunikacji społecznej i medialnej* (s. 141- 182) w całości został poświęcony roli książki w kontekście środków masowego przekazu, szczególnie Internetu. Autorka skupiła się na poglądach Eco na temat przemian książki w kontekście nowych zjawisk w kulturze oraz obawach i nadziejach żywionych wobec nie do końca oswojonej nowej technologii. Skrupulatnie odnotowała wypowiedzi Eco na temat społecznych funkcji oraz obiegu książki w zmieniającej się rzeczywistości. Skupiła się również na ważnej problematyce funkcjonowania nowych form książki, e-książce, zagadnieniach wpływu nowych form książki na jej tradycyjną postać, kierunkach rozwoju. Wspomniane zagadnienia były i są nadal żywo dyskutowane przez przedstawicieli różnych dyscyplin i w tym gronie nie mogło zabraknąć ważnego głosu bibliologów (m.in. M. Góralskiej), co zostało odnotowane w rozprawie. Wydobyto także problem literatury hipertekstowej i jej wpływu na sposoby czytania tekstu oraz pozycję autora. Włoski badacz postrzegany jako autorytet, wielokrotnie zabierając głos na temat mediów, nie pominął telewizji, oceniając ją w perspektywie książki jako przydatną w popularyzacji czytania. Miłośnik druku nie wierzył w przejście od kultury czytania do kultury oglądania, co podkreśliła Doktorantka. Jednocześnie, rozważając problem roli książki w kulturze i

² U. Eco, *Superman w literaturze masowej*, Warszawa 1996, s. 46.

³ Tamże, s. 46-47.

komunikacji społecznej, zasadnie odwołała się do badań, m.in. nad czytaniem i czytelnictwem, koncepcji życiorysu czytelniczego i biografii lekturowej.

W kolejnej części rozprawy czyli w rozdziale czwartym *Działalność wydawnicza* (s.183- skoncentrowano się na zagadnieniach rynku wydawniczego w świetle pism naukowych i publicystycznych, a także literatury pięknej. Autorka wykorzystwała schemat komunikacji bibliologicznej Jerzego Zawiszy, porządkując podejmowaną problematykę (podobnie jak w kolejnych rozdziałach), chociaż nie uzasadniła swojego wyboru.

Doktorantka przede wszystkim zwróciła uwagę na diskutowane przez Eco zagadnienia zmian w praktykach wydawniczych, w tym rozwój self-publishingu, wpływu na pozycję autora, rolę wydawcy i czytelnika, praktyki vanity-press. Eco trafnie dostrzegał ponadczasowe, jak sądzę, zawiloci psychiki autora i redaktora. Niejednokrotnie analizował wspomniane problemy w pracach naukowych i publicystycznych. Jako edytor -praktyk potrafił też sugestywnie, niekiedy ironicznie tworzyć literackie obrazy wydawnictw i specyficzne postaci wydawców, co przedstawił w powieściach *Wahadło Foucaulta* i *Temacie na pierwszą stronę*, a o czym przekonująco pisała Doktorantka. Odwołała się także do wypowiedzi polskich bibliologów na temat przemian w obszarze publikowania i pozycji wydawnictw i wydawców współcześnie.

W rozprawie, co oczywiste, nie mogło zabraknąć rozdziału poświęconego niesłuchanie ważnej problematyce dotyczącej biblioteki, jej roli, funkcji i także sylwetki bibliotekarza. Przemyślenia i przekonujące wizje biblioteki wg. Eco ukazano w obszernym rozdziale piątym pt. *Biblioteka i bibliotekarstwo* (s. 214-273). Rozważania włoskiego profesora doskonale korespondowały z zachodzącymi zmianami w bibliotekarstwie, ideą biblioteki otwartej, chociaż znawca średniowiecza wiele uwagi poświęcał dawnym zbiorom. Chętnie wypowiadał się na temat bibliotek domowych, w tym własnej, pisał o antybibliotece, bibliotece domowej jako narzędziu pracy. Kontynuację stanowiły rozważania o bibliotece instytucjonalnej, o gromadzeniu i przechowywaniu, o bibliotece jako miejscu pamięci i ochrony kultury uosobionej w książkach, o architekturze bibliotecznej. Błyskotliwy eseista, zwolennik biblioteki przyjaznej czytelnikom przekornie kreślił wizje złej biblioteki, odwołując się po części do zbiorowych stereotypów dotyczących postrzegania tej instytucji, ale i do rzeczywistych przykładów. Nie pominął też osoby bibliotekarza. Doktorantka uwzględniła dywagacje na temat katalogów i spisów bibliotecznych (*Szaleństwo katalogowania*) oraz bibliotek literackich stworzonych przez pisarzy.

Badaczka odniosła się również do literackiej wizji biblioteki wykreowanej w bestsellerowej postmodernistycznej powieści *Imię róży*. Skonfrontowała fikcyjny świat średniowiecznej klasztornej księżnicy i skryptorium z wiedzą bibliologiczną. Obszernie zreferowany opis biblioteki i skryptorium stał się okazją do ukazania uwag Eco na temat powstawania średniowiecznego rękopisu, m.in. roli światła, barwy. Nie zabrakło motywu bibliotekarza posiadającego wręcz wiedzę tajemną, a także heretyckiego, zakazanego księgozbioru i zgubnych skutków nieposłuszeństwa.

Istotne dopełnienie rozprawy stanowi rozdział szósty *Antykwarstwo i bibliofilstwo* (s. 274-315). Słynny miłośnik książek, bywalec antykwariatów z właściwą mu wnikliwością i błyskotliwością snuł rozważania na temat bibliofilstwa, kolekcjonowania, wzajemnych relacji, statusu bibliofilstwa w epoce nowych technologii. Ponadto wiele uwagi poświęcił patologicznej bibliomanii i kradzieżom książek, zjawisku biblioklazmu czyli celowego i

planowanego niszczenia książek zarówno z powodów fundamentalistycznych, jak i wynikających z zaniedbań lub z chęci zysku. Autorka zasadnie odwołała się do badań polskich bibliologów, w tym Jana Muszkowskiego, Karola Głombiowskiego, Grzegorza Niecica. Problemy antykwarstwa, bibliofilstwa, relacji bibliofil-książka znalazły także swoją literacką wersję w powieści *Tajemniczy płomień królowej Loany*. W tej części pracy Doktorantka przytoczyła także istotne rozważania na temat ilustracji, szczególnie ważnego elementu książki, nie tylko zdaniem twórcy *Sztuki i piękna w średniowieczu*.

Całość rozprawy zamyka klarowne zakończenie stanowiące rodzaj podsumowania i odpowiedzi na postawione we wstępie tezy. W zakończeniu zawarto też trafną próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie o istotę poglądów Eco formułowanych w różnych konwencjach, ale zawsze wypowiedzianych z punktu widzenia wnikliwego znawcy kultury, książki i biblioteki. Przyjęta perspektywa pozwoliła ujawnić obszary zainteresowań Eco wpisujące się w badania bibliologiczne. Należy zgodzić się z Autorką, że równie ważnym elementem, obok książki i biblioteki, widocznym w tekstach Eco był czytelnik, który w ostatecznym rozrachunku decyduje o powodzeniu lub odrzuceniu książki.

Rozprawę uzupełnia obszerna bibliografia, zawierająca zestawienie źródeł i dokumentująca dobrą znajomość literatury przedmiotu, twórczo wykorzystanej w rozprawie. Wartościowe i praktycznie przydatne są wspomniane tabelaryczne zestawienia twórczości Eco uwzględniające wszystkie polskie edycje książek wraz z informacjami o liczbie wydań i dodruków oraz wydaniach w ramach serii z podaniem miejsca i daty pierwodruku i innych szczegółów, uporządkowane chronologicznie według dat pierwodruków. Interesujący i podnoszący walory poznawcze i estetyczne rozprawy jest starannie dobrany materiał ilustracyjny (34 ilustracje). Dołączone streszczenia w języku polskim i angielskim ułatwiają popularyzację wyników badań Doktorantki.

Ocena strony formalnej rozprawy

Rozprawa napisana jest bardzo ładnym stylem, na podkreślenie zasługuje klarowność i dyscyplina wypowiedzi, którą nie zawsze łatwo osiągnąć piszącym. Pewne wątpliwości budzi jednak zamieszczanie w rozbudowanych przypisach rzeczowych powszechnie znanych informacji (np. kim był Alexandre Dumas, ojciec, s. 32; James Joyce, Dante Alighieri, s. 112; Jules Verne, Karl May, s. 150; Stéphane Mallarmé i inne). Pierwsze polskie wydanie *Tajemnic Paryża* ukazało się w 1844 roku, a nie w roku 1944, jak podaje Autorka na s. 120.

Podsumowanie

Pomniejsze uwagi i uzupełnienia oraz nieliczne usterki nie mają wpływu na bardzo wysoką ocenę dokonań Doktorantki. Trafnie dostrzegła istotną lukę w badaniach bibliologicznych, podjęty temat jest ważny dla badań bibliologicznych. Autorka zaproponowała oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, umiejętnie posłużyła się licznymi metodami, właściwie wykorzystywała bogate materiały źródłowe, dowodząc wysokich umiejętności warsztatowych, w tym analizy, interpretacji i umiejętności prowadzenia dyskursu naukowego. Autorka zaprezentowała oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wydatnie wzbogacając badania bibliologiczne i w szerszym ujęciu, wnosząc szereg nowych ustaleń dotyczących komunikacji społecznej i medialnej. Chociaż, zgodnie z tytułem i przyjętymi założeniami, skoncentrowała

się na perspektywie bibliologicznej, nie pominęła wieloaspektowych odniesień pomocnych w rozumieniu i interpretacji poglądów włoskiego uczonego i pisarza o wyjątkowo rozległych zainteresowaniach.

Recenzowana praca doktorska stanowi zatem oryginalne opracowanie. Doktorantka wykazała się znaczną wiedzą teoretyczną z szeroko pojętych nauk społecznych i humanistyki, szczególnie bibliologii i w szerszym ujęciu komunikacji społecznej oraz umiejętnościami warsztatowymi. W rozprawie zaprezentowała oryginalne rozwiązanie problemu badawczego i umiejętność prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Rozprawa spełnia zatem wymogi określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresu sztuki (Dz.U. nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami).

Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Anny Lubińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 14. 09. 2022 r.

Anna Dymmel

